

Красимира ТАНЕВА

ПУ „Паисий Хилендарски“, България

НОМО LUDENS И ФОЛКЛОРЕН/ТРАДИЦИОНЕН КАЛЕНДАР

Krasimira TANEVA

Paisiy Hilendarski University of Plovdiv, Bulgaria

HOMO LUDENS AND THE FOLK/TRADITIONAL CALENDAR

The article offers two options for using a simulation game in the teaching of literature in Grade 5 in connection with a topic from the curriculum – *Easter*. In structuring the lesson, we refer to the theoretical views of Prof. Radoslav Radev, Prof. Todor Ivanov Zhivkov, Prof. Mihail Arnaudov, and Prof. Romyana Yoveva, which are relevant to the chosen strategy for the construction of the methodological unit.

Ключови думи: фолклорен/традиционен календар, симулационна игра.

Keywords: folk/traditional calendar, simulation game.

Психолози и педагози са единни в становището си, че играта е успешна форма за обучение и постигане на конкретни цели. В съвременната дидактическа литература се предлагат различни концепции, които могат да бъдат успешно приложени в процеса на обучение, като се отчитат психологическите и възрастовите особености на учениците, учебното съдържание, съблюдават се основни дидактически принципи. В книгата си „Технология на методите в обучението по литература“ Радослав Радев отбелязва, че „играта е едно особено състояние на духа, подбуждащо към творене, чувство за свобода; (...) играта не позволява знанието да се натрупва без общуване. Нейното използване същевременно ще доведе до по-ясни критерии за оценяване на учениците и така ще се подпомогне развиващият тип обучение“ (Радев 2015: 140). Изследователят застъпва тезата, че е необходима промяна в отношението на преподавателя към учебния процес за активизиране на учениковата дейност, за да се осъществи диалог в рамките на учебния час между субектите в образователния процес. Именно тази концепция ще бъде използвана в предложения методи-

чески вариант за възприемане и осмисляне на Великден – тема от учебното съдържание по литература за 5. клас¹.

При структурирането на предложения вариант се позоваваме на:

1. Тезата на Тодор Иванов Живков за спецификата на календарния празник: семиотичност; сакралност; времето и пространствено ситуиране; ангажираност на участниците в случващото се; специфична функция на предметите, словото, танца, музиката, облеклото (Живков 1999: 190–192).

2. Мнението на Михаил Арнаудов за своеобразния синтез на езичество и християнство във фолклорния календарен празник: „Християнството, наложено по държавни съображения, не изгласква в съзнанието на непросветените маси празници и поверия, сраснали с бита и обикнати поради толкова весели игри и забави през определени дни. Принудена да търпи компромиси, черквата се опитва да помири, макар и външно, новия култ с непоклатимата в основите си народна религия, езическа по същество, и така се стига до едно пъстро двоеверие, което винаги е възмущавало строгите ревнителите на чистото християнство“ (Арнаудов 1996: 282).

3. Идеята на Марин Андреев за използване на словеснообразна нагледност (Андреев 2001: 116–120).

4. Утвърдената в методиката на литературното образование от проф. Йовева структура на урока по литература със следните елементи: **подготовка за възприемане на темата, мотивиране на темата, основни проблеми, обобщение** (по Йовева 2000: 90). Логиката на подобна структурна организация гарантира комплексно прилагане на принципите на обучение: достъпност, системност, научност, етапност в реализирането на конкретната тема. Първият елемент, **подготовка за възприемане на темата**, съдържателно се реализира в урока чрез споделяне на личните преживявания на учениците по време на празника Великден. Вторият елемент – **мотивиране на необходимостта от разглеждането ѝ**, е концептуално осъществен чрез използване на дидактическата форма *разказ*, като са посочени съдържателните и смисловите акценти в изложението от страна на учителя. За реализирането на следващия структурен елемент – **основни проблеми**, сме формулирали система от въпроси и задачи, чрез които се разкрива конкретното учебно съдържание; посочена е етапността при реализирането на конкретната тема (в параграф *учебни ситуации за разкриване на учебно съдържание*). Изборът на вид урок е логически обвързан с мястото му в системата от уроци, избрана от преподавателя за конкретното учебно съдържание. За структурния елемент **обобщение** е предложен въпрос за рефлексия (виж параграф *Идея за заключителна ситуация*). При предложения вариант за урок логическата организация на отделните елементи е поместена в параграфа **Ход на урока**. Предложеният методически вариант е за 2 учебни часа.

¹ [https://www.mon.bg/bg/2000/UP_V_L%20\(20\).pdf](https://www.mon.bg/bg/2000/UP_V_L%20(20).pdf)

Тема: „*Ти слизаш с пролетна песен / велик и весел, ден Възкресен*“ („Великден“ Йордан Стубел)

1. Цели:

1.1. Да се запознаят учениците с библейското събитие, свързано с Великден.

1.2. Да се проследят конкретните действия в отделните дни от Страстната седмица.

1.3. Да се разкрият ролята и значението на основните християнски символи (яйце и обреден хляб – козунак) в празника.

1.4. Да се изяснят смисълът и значението на традиционната словесна формула за Великден.

1.5. Да се приложат знанията за Великден в симулационни игри, чрез които ще се развият ключови компетентности.

2. Вид на урока – за нови знания.

3. Методи – историко-типологичен, съпоставителен, интерактивен.

4. Дидактически и интерактивни форми – разказ, беседа, работа по групи.

5. Методическа концепция

В празничната календарна система на българина Великден заема особено място. И в християнски, и в митологичен аспект той се осмисля като възраждане, възобновяване, прераждане. Този празник е доказателство за адаптирането и хармонизирането между двете традиции, а това предполага сложност при възприемането и осмислянето му. В този урок са разкрити последните Исусови деяния през Великата седмица – като за целта са използвани текстове, чрез които учениците осмислят Великден като своеобразна кулминация в пролетния цикъл и същевременно като важен за християните празник.

В рамките на този урок за създаване на позитивно педагогическо взаимодействие и за активизиране на ученическата дейност използваме интерактивната форма *работа по групи*, чрез която се повишават емоционалното и интелектуалното участие на обучаваните и се развиват ключови компетентности.

6. Ход на урока

6.1. Идея за първа учебна ситуация. Великден в представите на съвременния ученик.

6.2. Мотивиране и поставяне на темата. Великден, най-големият християнски празник; празник за възкресението на човешката душа. За целта е използвана и песента на Васил Петров² за подсилване на емоционалното въздействие от словото на учителя.

6.3. Учебни ситуации за разкриване на учебното съдържание

6.3.1. Великден. Същност и значение

Учениците са разделени на групи. Всяка една от тях работи върху два текста. Първият (Текст А) е откъс от книгата на Елин Пелин „Четива по веро-

² <http://www.youtube.com/watch?v=nVaAGevCj2s> (28.06.2020 г.)

учение“. Вторият (Текст Б) е на Николай Ников от „Празниците на българите с легенди и предания“, от енциклопедичния речник „Българска митология“, и разкрива дейности според народната традиция, свързани с Великден. Поставените въпроси и задача са еднакви за всички групи:

1. Кой са и към кого са ориентирани действията на Исус?
2. Кой и какви задължения има във връзка с подготовката за Великден в семейството?
3. Коментирайте смисловата обвързаност между конкретно действие от подготовката по време на Страстната седмица и съответното събитие от живота на Исус Христос.

Първа група

ВЕЛИКИ ПОНЕДЕЛНИК

Текст А (Пелин 1936: 24 – 26)

Последван от радостния народ и от учениците си, Исус влязъл в Йерусалим и отишъл в храма. Храмът бил изпълнен с кръсърците на разни търговци и продавачи, които изпълнили всичко със стоките си. Исус се възмутил. Той грабнал един камшик, разгонил и изпъдил тия, които се били подиграли с Божия дом, и казал:

– Божият дом е дом за молитва, не за търговия.

В храма между народа имало големи сановници и управници. Те, като видели смелостта на Исус и голямата почит, която му прави народът, завидели Му и Го намерили опасен за държавата.

И решили да Го убият.

Текст Б (Ников 2003: 41)

Седмицата преди Великден българите наричат „Великата“ или „Страстната неделя“. Тя е свързана с редица забрани и ограничения за хората. Не се пеят песни освен черковни, не се играят хора, не свири музика. От този ден започва голямото великденско чистене.

Втора група

ВЕЛИКИ ВТОРНИК И ВЕЛИКА СРЯДА

Текст А (Пелин 1936: 27)

Големците и първосвещениците, като видели, че всички почитат и славят Христа, наклеветили Го, че бунтува народа против царя и хули Бога. Властниците дали заповед Исус да бъде уловен и съден. Те в сряда подкупили един от учениците Исусови, който се казвал Юда и който се съгласил да им Го предаде.

Текст Б (Ников 2003: 41)

Във Велики вторник моми и невести ходят за „мълчана“ вода. Това е прясна, донесена от три извора, и през цялото време, докато се носи, не трябва дума да се проговори. Такава ритуално пречистена вода се смята за целебна. Използват я за здраве. В сряда е абсолютно забранено да се извършва каквато и да е женска дейност: шиене, тъкане, предене. Единствено децата берат здравец, който на следващия ден ще се използва за боядисването на яйцата.

Трета група

ВЕЛИКИ ЧЕТВЪРТЪК

Текст А (Пелин 1936: 27–28)

В четвъртък вечер Иисус бил в Гетсиманската градина с учениците си. Той се отстранил за малко да се помоли насаме. В това време Юда довел стражата и казал:

– Понеже вие Го не познавате, когото целуна, Той е.

И Юда пристъпил към Христа и Го целунал.

А Иисус кротко го запитал:

– Юдо, с целувка ли предаваш учителя си?

Войниците уловили Иисуса, вързали Го, почнали да Го бият и да Го мъчат.

Съденето на Иисус

Най-напред Иисус Го завели при първосвещеника Анана за разпит. Анана, като не можал да открие никаква вина в Иисус, ударил Го и Го пратил при Каяфа. Там дошли и много лъжесвидетели, които клеветили Иисус и искали да бъде разпитан. Каяфа разпитал всички. Най-после се обърнал към Иисус и рекъл:

– Ти ли си Христос, син Божи?

– Аз съм – отговорил Христос.

Като чул тия думи, Каяфа раздрал дрехите си в знак на дълбока скръб и извикал:

– Как Го търпите още? Не чувате ли Го сами, че богохулства?

– Смърт за Него! Да се разпне! – почнала да вика тълпата.

Речник³ (за развиване на дигитална компетентност на учениците е предложен сайтът, където може да бъде намерена информация за съответните понятия и тя да се систематизира. Тук за удобство посочваме базовата информация).

³ Поместената информация в Речник е от следния интернет източник: <http://www.pravoslavieto.com/rechnik/index.htm#%D0%B3> (28.06.2020 г.).

Гетсиманската градина. Градина в подножието на Елеонската (Маслинената) планина, срещу Ерусалим. В тази градина Исус по времето на земното Си служение се усамотява от света и там го предава Юда Искаротски.

Юда Искаротски. Един от дванадесетте апостоли на Господа. Ползва се с доверието на всички. Предава Исус на евреите за 30 сребърника. Завежда войници в Гетсиманската градина.

Анана и Каяфа – йерусалимски свещеници.

Галилея – северната част на Палестина, която по време на Иродите влиза в техните владения. Води названието си от евр. племе *галилеи*.

Текст Б (Ников 2003: 42–43)

На този ден семейните жени трябва да боядисат великденските яйца. Първите две от тях задължително трябва да са обагрени в червена боя. Първото се поставя до иконата в дома, а с второто се прави кръстен знак върху челата на децата за здраве. След това домакинята украсява останалите приготвени яйца в различни багри, рисува върху тях растителни мотиви, изображения на животни, соларни символи.

Четвърта група

ВЕЛИКИ ПЕТЪК (РАЗПЕТИ ПЕТЪК)

Текст А (Пелин 1936: 29–33)

Иисус пред Пилат

Иисус бил осъден на смърт от първосвещениците. Но тяхната присъда според закона не могла да бъде изпълнена без одобрението на римския управител. Римски управител тогава бил Пилат. Завели Иисус пред Пилат. Било в петък сутринта. Пред дома на Пилат дошла голяма тълпа, която била против Иисус. Дошли и всички първосвещеници, които искали Иисус да бъде осъден. Пилат излязъл пред събраните и попитал:

– Защо сте се събрали и какво искате?

– Искаме Иисус да бъде разпнат. Той бунтува народа и го учи да не плаща данъка си.

Пилат дал заповед да доведат Иисус пред него. Той Го разпитал за учението Му и за всичко, в което Го обвинявали, но не намерил никаква вина в Него.

– Слушайте – обърнал се Пилат към събраните, – аз не намирам никаква вина в тоя човек.

– Да се разпне, да се разпне – викали събраните. – Той бунтува народа и хули Бога.

Но понеже Иисус бил от Галилея, Пилат казал да Го заведат пред Ирод, царя Галилейски, който през това време бил в Йерусалим.

Завели Иисус пред Ирод. Но Ирод също не Го намерил за виновен. Той заповядал да облекат Иисус в бяла дреха, знак за невинност, и Го върнал пак

при Пилат. Пилат, като видял, че Ирод връща Иисус облечен в бяло, казал: „Нито аз, нито Ирод намираме вина в тоя човек. Нека бъде пуснат“. „Да се разпне, да се разпне!“ – развикала се тълпата.

Пилат, като не искал да вземе вина върху себе си, поискал вода и си умил пред всички ръцете. Това било знак, че той не иска да вземе отговорност за смъртта на Иисус. След това Пилат казал:

- Вземете Го и правете с Него каквото искате!
- Аз не мога да нося вина за кръвта на Тоя праведник.

Разпятие на Иисус Христос

Иисус бил предаден на войниците и на тълпата. Те се нахвърлили върху Него. Вързали Му ръцете, положили на главата Му венец от тръни, били Го с камшици, подигравали Го и Го мъчили.

Голгота. Върху Гърба на Иисус сложили да носи тежък дървен кръст. На Голгота Иисус бил разпнат на тоя кръст, между двама, също разпнати на кръстове, разбойници. Иисус страдал тежко и мъчителите се радвали на страданията му. Измъчван твърде дълго Иисус, извикал: „Жаден съм“.

Но вместо вода един от войниците му поднесъл на копието си гъба, натопена в жлъчка и оцет. Иисус вкусил и извикал:

– Боже мой, Боже мой! Свърши се всичко. Отче, в твоите ръце предавам душата си.

И като преклонил глава, издъхнал. В същия миг слънцето потъмняло, земята се разтърсила, а черковната завеса сама се раздрала на две. Всички, които били на Голгота, се уплашили и се разбягали. А някои паднали на колене и казали: „Наистина Тоя човек е син Божи!“.

Това било в петък. Привечер тоя ден на Голгота дошли добри хора, верни на Христа. Те били Никодим и Йосиф Ариматейски. Снели тялото на Иисус, увили Го в плащеница и Го погребали в градината на Йосиф.

Речник

Пилат Понтийски е шести римски наместник (прокуратор) в Юдея, управлява по времето на император Тиберий от 26 до 37 г. от Рождество Христово.

Ирод – управител на областта Юдея, син на Ирод Велики.

Голгота или **Голгата** – хълм край Йерусалим, където е разпнат Исус Христос. На арамейски означава *череп*, на гр. *лобно място*. Според легенда тук е погребана главата на Адам. *Голгота* – място на смъртта, на екзекуцията или на страданието.

Текст Б (Ников 2003: 43–44)

Народът го нарича още Разпети петък. Никой нищо не работи, защото вярват, че ако се наруши забраната, голям град ще бие реколтата. Единственото задължение на домакинята е да омеси обредните хлябове (козунак) за

Великден. Според една легенда, когато Христос се отправя към Голгота с кръста на раменете си, моли една жена да му даде вода. Тя в този момент перяла и изпълнява молбата му, като му подава от водата, в която са натопени дрехите. Исус изпива вода. Преди да стигне до мястото на своята смърт, една жена му подава хляб, който току-що е опекла. След като се изкачил на Голгота, синът Божи продумал: „Проклетата да е тази жена, която пере в тоя ден, и благословена да е онази, която приготвя хляба“. Обредните хлябове имат различна форма – кръгли, елипсовидни, във вид на плетеница. Задължително е в тях да има червено яйце. Брашното се пресява три пъти, остава се да втасва, като в него се слага прясно откъсната зеленина – коприва или здравец и босилек.

Пета група

ВЕЛИКА СЪБОТА

Текст А (Пелин 1936: 33–35)

Привечер, в петък, на Голгота дошли добри хора, верни на Христа. Те били Никодим и Йосиф Ариматейски. Те снели тялото на Исус, видели Го в плащеница и Го погребали в градината на Йосиф. В Йерусалим се пръсна слух, че на третия ден след смъртта си Исус ще възкръсне. Властта се бояла да не би учениците Исусови да откраднат през нощта тялото, а после да кажат, че Исус е възкръснал. Затова сложили на гроба му тежка каменна плоча и поставили въоръжени войници, да пазят.

Текст Б (Ников 2003: 44)

Българите я наричат още Погребална, защото в този ден обикновено се посещават гробовете на починалите близки. Задължително се прелива, прекадява се, палят се свеци, раздават се яйца, варено жито и хляб за душите на мъртвите.

Шеста група

ВЕЛИКА НЕДЕЛЯ

Текст А (Пелин 1936: 35–37)

В полунощ, срещу неделя, земята се разтърсила с бучение. Над Исусовия гроб се появила чудна ослепителна светлина. Исус възкръснал. Ангел Божи се явил и повдигнал надгробния камък, за да покаже на войниците пазачи, че гробът е празен. Едни от пазачите се разбягали, а другите попадали от страх. На другия ден, рано сутринта, при гроба Господен дошла Мария Магдалена с други още жени да посетят според обичая гроба. Но те го намерили празен. На отместената плоча стоял ангел Господен. Той им казал: „Не се бойте! Исус, Когото търсите, възкръсна. Върнете се и обадете на учениците Му!“. Възкресение Христово е най-големият празник за християните и се празнува най-тържествено. В тоя ден всички се радват. Черковните камба-

ни бял цяла нощ. Хората заживяват с нови надежди, прощават си прегрешенията и стават по-добри. Защото Синът Божи, който дойде на земята да научи хората на добро, възкръсна от мъртвите. Ето защо хората тогава, като се срещат, поздравяват се с думите: „Христос Възкресе!“, на което се отговаря: „Наистина Възкресе“. Празникът на Христовото Възкресение се нарича Великден. За неговото посрещане хората се приготвят със седемседмичен пост. В деня на Възкресение Христово свещениците в черквите пеят тая песен:

На църковнославянски:

*Христос воскрес из мертвих,
смертию смерть поправ,
и суцим во гробах
живот даровав*

На съвременен български език:

*Христос възкръсна от мъртвите,
и смъртта със смъртта си победи
и на ония, които са в гробовете,
живот дари.*

Текст Б (по Българска митология 2006: 52)

На този ден е традиция семейството да се събере около празнично украсената великденска маса. Всички се чукат с боядисаните яйца, слага се великденска трапеза, на която задължително е присъствието на обредния хляб. Най-възрастният член на дома разчупва хляба според броя на членовете на семейството, като едно парче се оставя и до домашната икона. На този ден се посещават и кумовете, като се носят великденски яйца, козунак. Някога на този ден са се организирали тържества на открито – връзвали са се люлки, където младите момичета се люлеят за здраве. Всеобщата тържественост, радост, емоция е характерна за този ден.

6.2.2. Резултати от реализирането на тази учебна ситуация

След реализирането на тази учебна ситуация в хода на урока учениците могат да възприемат и осмислят: библейските събития, свързани с Великден; задължителните дейности в българското семейство през Страстната седмица.

6.2.3. „Христос възкресе/ Воистина възкресе“

На учениците се изяснява смисълът на задължителния поздрав *Христос Воскресе!* и последвалия отговор *Воистину воскрес!* като част от ритуалната практика по време на Великден. Чрез фразите се постига тържественост и се демонстрира желание за колективно съпреживяване, те маркират позитивната нагласа на адресанта към адресата.

6.2.4. Симулационна игра

Предложени са два варианта за използването на симулационна игра:

1. *География на великденските вкусове в Европа – кулинарно студио.* Един ученик е в ролята на репортер и ще интервюира няколко свои съученици, които трябва да проучат великденските традиции в Европа. Тази задача има за цел да развие комуникативните, дигиталните и социокултурните компетентности на учениците.

2. *Уникалните български календарни празници.* PR агенция има поръчка от Туристически център да изготви брошура с информация за българските календарни празнични традиции и особености. На работното съвещание служителите имат за задача да предложат проект – текстове във връзка с празниците Коледа, Сурваки, Сирни Заговезни, Великден. Всеки един от четиримата служители трябва в рамките на 5 минути да представи и защити своя проект. Тази задача провокира креативността у учениците, уменията да аргументират своя позиция, развива комуникативните, както и ключовите компетентности: културна компетентност и умения за изразяване чрез творчество, умения за учене.

6.2.5. Идея за заключителна ситуация

Учениците трябва да отговорят на следния въпрос: Защо за християните по света Великден е специален празник?

ЛИТЕРАТУРА// BIBLIOGRAPHY

Андреев 2001: *Андреев, М.* Процесът на обучение. София: УИ „Св. Климент Охридски“. [Andreev 2001: Andreev, M. Protsesat na obuchenie. Sofia: Univ.izd. „Sv. Kliment Ohridski“.]

Арnaudов 1996: *Арnaudов, М.* Очерци по български фолклор. София: Акад. изд. „Проф. Марин Дринов“. [Arnaudov 1996: Arnaudov, M. Ochertzi po bylgarski folklor. Sofia: Akad. izdatelstvo Prof. Marin Drinov.]

Живков 1999: *Живков, Ив. Т.* До следващата запетая. София: Хр. Ботев. [Zhivkov 1999: Zhivkov, T. Iv. Do sledvashtata zapetaia. Sofia: Hristo Botev.]

Пелин 1936: *Пелин, Е.* Четива по вероучение. София: Хр. Г. Данов. [Pelin 1936: Pelin, E. Chetiva po verouchenie. Sofia: Hr. G. Danov.]

Ников 2003: *Ников, Н.* Празниците на българите с легенди и предания. София: 2003. [Nikov 2003: Nikov, N. Praznitsite na bylgarite s legendi i predania. Sofia.]

Радев 2015: *Радев, Р.* Технология на методите в обучението по литература. Варна: Славена. [Radev 2015: Radev, R. Tehnologia na metodite v obuchenieto po literatura. Varna: Slavena.]